

Proloog tot het project *Herstructurering van culturele ervaring 2011-2018*

De oogst

Denkers die ons wereldbeeld veranderden (Prometheus/NRC Handelsblad, 2000)¹

Voordat ik mijn boek voorstel, vraag ik je mee te gaan met de volgende simpele gedachte. Wij mensen hebben culturele vormen en sociale verbindingen nodig om in te kunnen leven. Tussen geboorte en dood bewegen we mee met de ons gegeven tijd in de ons omringende ruimte – geografisch, politiek, sociaal-cultureel, economisch.

Onze lichamelijke en psychische constitutie, ons karakter, ons vermogen om beperkt of juist met een ruimere blik om ons heen te kijken, zijn daarbij door genetisch en cultureel toeval bepaald. Net als het gezin waarin we geboren worden, de verhalen over de wereld die we daar horen, de worstelingen en tegenslagen of juist de souplesse en voorspoed waardoor (we menen dat) het leven wordt gekarakteriseerd.

Zonder die culturele vormen en sociale verbindingen ontstaat er geen ‘ik’. Het doet er nog helemaal niet toe wát voor ‘ik’, evenmin doet de zelfopvatting van dat ‘ik’ er toe. Het kan een volledig voor zichzelf transparant radicaal bewustzijn van één-zijn, een authentiek zelf zijn. Of een obscure veelheid van zielen, strijdend om de innerlijke macht, waarvan nu eens deze, dan weer die domineert. Welke keuze we ten aanzien van onze zelfdefinitie ook maken, hoe hard we daar zelf ook aan ‘werken’, ze zijn slechts manifestaties van de culturele vormen en sociale verbindingen die ons worden aangereikt en die aan het individu of de identiteit vóóraf gaan. Ze vormen patronen waarin gedacht, gevoeld, gewild – gehandeld – kan worden, en onze identiteit past daarin. Of niet. Willen die culturele vormen en sociale verbindingen zich echter blijven reproduceren dan zijn ‘identiteiten’ nodig die zich daarnaar kunnen voegen.

Ik meen dat er tijdsgewrichten zijn waarin de beschikbare culturele vormen en sociale verbindingen vermoeidheidsverschijnselen vertonen, sleets zijn. De wereld maakt veranderingen door die er niet meer in passen. Dat leidt tot een hoop gedoe. Je ziet dat aan de manier waarop individuen en collectiviteiten met identiteitskwesies bezig zijn. Wij leven in zo’n tijd. In ieder maatschappelijk subsysteem komen problemen voor die niet meer met de bestaande disciplines en werkwijzen op te lossen zijn. Verdergaande specialisatie maakt de onoplosbaarheid van de problemen alleen maar groter. Tussen subsystemen die op elkaar aangewezen zijn voor hun stabiele functioneren, ontstaat een meervoud van de ruis die in elk van de subsystemen afzonderlijk aanwezig is. De opkomst van levenskunst, maar ook de immense druk op de geestelijke gezondheidszorg, laat zien hoeveel moeite het kost om met identiteitskwesies om te gaan wanneer de vanzelfsprekendheid weg is. Voor individuen lijken de symbolische en materiële ruimten schier eindeloos. Waar stem je op af? Hoe, aan de hand van welke criteria, oriënteer je je? Hoe maak je de juiste keuzen? Zijn er keuzen die voor iedereen juist zijn? Er ontstaan ruimten om experimenten uit te voeren waarmee nieuwe culturele vormen en sociale verbindingen geïnaugureerd worden waarmee mensen zich kunnen identificeren. Het is tijd voor culturele en sociale innovatie. Maar waar halen we de vormkracht vandaan?

¹ Eerder verschenen in Rob van Es, Harrie Regtering (red.), *Oogst van de veranderkundige rede*, Utrecht, Sioo 2005 regte061@planet.nl

Kennis ontwikkelen, fictie lezen, films kijken, mee proberen zingen zijn voor mij activiteiten om in dit tijdsgewricht mijn eigen oriëntatiepunten te bouwen. Tussen de onoverzichtelijk geworden wereld waar ik als ik wil alle toegang toe heb en mijn specifieke biografie die overigens even onoverzichtelijk is, ligt de ruimte waar de bestaande culturele vormen en sociale verbindingen geen goed kompas meer bieden. Ik mag experimenteren met verschillende vormen waarin ik wil leven. Liefdesleven. Professioneel leven. Politiek en economisch leven. Religieus of spiritueel leven. Welke registers ik daarbij wil gebruiken, welke codes ik negeer of juist naar me toe haal, is geheel en al mijn keuze. In de situaties waarin ik me bevind en waarin ik de vrijheid heb om keuzen te maken. Me uit te spreken tegenover de ander. Het tijdperk dat van mij en van hen is, te omarmen. Welke 'geest' laat ik in mij varen. En is mededeelbaar aan anderen? Dat is een kwestie van levensbelang.

En dat heeft – het wordt langzamerhand tijd om dat hier te zeggen - mijn keuze voor dit boek, voor deze *Oogst van de 20^e eeuw*, bepaald.

Het boek gaat over een hele eeuw, waarvan ik ongeveer de helft zelf heb meegemaakt. En wat er in de helft daarvoor is gebeurd, staat er ook in. Het is een boek over boeken die we niet moeten vergeten, die we uit het hoofd zouden moeten leren als de culturele woestijn zo groot wordt als in *Fahrenheit 451* uitgebeeld is.

Maar liefst 109 boeken uit de 20^e eeuw worden in steeds enkele bladzijden geportretteerd. Teksten waarin veel essentiële kenmerken van die hele periode vervat liggen, als extern geheugen voor ons. Het is alsof je door een land reist waar je een tijd geleden uit vertrokken bent. Je keert terug om vrienden en bekenden uit die tijd op te zoeken. Vanuit de distantie als reiziger, zie je scherper hoe het met de mensen in het land gaat, welke middelen zij hebben aangewend om zichzelf cultureel te ontplooien.

Je ziet hoe zij, in tijden dat de culturele vormen en sociale verbindingen 'lubberden', in allerhande experimenten gebruik hebben gemaakt van de verbeelding. Op allerlei gebied. Ik beperk me gemakshalve even tot de kunst. Kunstvormen zoals muziek, film, literatuur zoeken altijd extra naarstig naar mogelijkheden om nieuwe uitdrukkingen aan de ontstane ruimte te geven, zo zie je in het boek. Wat er aan de hand is gaat dóór kunstenaars heen en afhankelijk van het talent, de innerlijke beleving en de expressie in vormkracht wordt het uiterlijk voor de anderen zichtbaar gemaakt. Denk aan de unieke samenwerking van bijvoorbeeld de componist Nono, de maatschappij criticus Cacciari en de architect Renzo Piano aan de opera *Prometeo*. Wat overigens niet in het boek staat. Wat we er wel vinden is de *Prometheus* van Carry van Bruggen en *De mens in opstand* van Camus. In de eeuwige schoonheid van Gombrich' *Story of Art* luidt de beginzin niet voor niets dat kunst niet bestaat, alleen kunstenaars.

Wat je tevens in *de Oogst* ziet is: geen enkel experiment gebeurt zonder kaders. Inspiratiebronnen bijvoorbeeld. Bijna altijd wordt teruggегреpen op de klassieken. En dat is maar goed ook. We geven daarmee nieuwe interpretaties aan oude tragedies die zoveel zeggend zijn over 's mensen wereld. En we herinneren ons stijlvolle uitdrukkingsvormen als mimesis (Auerbach), die we al in Aristoteles' *Poetica* aantreffen. We herontdekken wat al waardevol was, maar op de een of andere manier in de marge raakt bij de ontwikkeling die culturele vormen en sociale verbindingen doormaken.

Voor de kunstenaar is verbeelding van het mogelijke vanuit zijn expertise het eigenlijke werk. De ontstane ruimte moet gevuld, gegeven de sleetsheid van culturele vormen en sociale verbindingen en de aanwezigheid van allerlei kaders. Dat is wat hem te doen staat, zijn functie. Zo ervaart hij de wereld en zijn tijd van leven. En geeft hij via de kunst aan beide op zijn eigen wijze uitdrukking.

Waar teveel ruimte is zijn de problemen immens of verdwijnt de variëteit. Beginnen we bij de schrikbarende reductie van variëteit. De politicus, de 'McWorld'-fabrikant, de artiest die altijd meteen al 'groot' wordt gebracht, maken in hun 'road shows' en hun media-geilheid nauwelijks meer verschil. Andere mensen in openbare functies danken hun snelle opkomst niet zelden aan soortgelijke positioneringen.

De immense problemen zijn voer voor opiniemakers van Scheffer tot Mak, van Doorman tot Eddy. Zij komen met standpunten over de Grote Kwesties, die niemand meer overziet. Ze vervullen de rol van cultuurinterpretatoren. Ze kunnen dat omdat ze hun geschiedenis kennen, blijkt uit hun bijdragen aan *de Oogst*. In hun analyses en commentaren klinkt een vaak oorspronkelijke en kritische geest door die bij intellectuelen hoort. Wat niet wil zeggen dat ze altijd gelijk hebben.

De Oogst laat zien wie in de 20^e eeuw deze stemmen zijn geweest. De boeken die zij schreven hebben soms pas achteraf, zoals *De Kadt*, gelijk gekregen. Ook kun je reconstrueren wie de fabrikanten, politici en artiesten van die tijd waren. Daarom is *de Oogst* ook zo mooi, je herkent hoe wij mensen met zulke tijdsgewrichten om gaan.

Het proces van beschaving verloopt niet planmatig, het heeft geen aanwijsbaar begin, er zijn geen grote geesten aansprakelijk voor vooruitgang, de beschaving houdt gelijke tred met de toename van maatschappelijke arbeidsdeling en onderlinge afhankelijkheid. Een les die Elias al in 1939 trok. En die beschaving kun je weer in twijfel trekken wanneer je jonge mensen in hun schuim-cultuur losbandig uit hun dak ziet gaan. Lichaams-welvaart.

Betekenis heeft op dit moment wat digitaal beschikbaar is en met de op verschillende doelgroepen toegesneden gadgets ontsloten kan worden. Mensen zo plat als de apparaten die ze gebruiken, met talloos veel aansluitingen in cyberspace, dat is hét ontwerpprobleem van deze tijd. Algoritmen als bron van welvaart. De wereld bestaat uit massa doelgroepen.

De beschrijving van deze actuele fenomenen leidt tot andere boeken van de 21e eeuw. Dat staat vast. Op het eind van de schriftcultuur, zijn het nog steeds schrijvers die proberen de eigen tijd, en de geschiedenis er naartoe, in gedachten te vatten. Dat stelt me gerust en leidt ook tot nieuwe oogst. Zal in het oogstboek van de 21^e eeuw te zijner tijd Sloterdijks recente trilogie *Sphären* een plaats krijgen?

Harrie Regtering
31 mei 2005

Naschrift 31 maart 2022

Bij toeval tegen gekomen en herlezen.

Nu, 17 jaar later, zijn de gevolgen ervan te zien op www.watiknietbegrijp.nl

Het blijkt de proloog van alles wat er daarna is gedaan.

Vasthoudend mannetje wel, die Regtering. En het besproken boek blijft waardevol.